Ondřej Preuss: *Klauzule věčnosti: Je možné odstranit liberální demokracii?*

Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 271 s. ISBN 978-80-7380-556-2

MARIÁN SEKERÁK¹

V roku 2014 obhájil Ondřej Preuss, ktorý toho času pôsobí ako odborný asistent na Katedre ústavného práva Právnickej fakulty Univerzity Karlovej a advokát v Prahe, na spomínanej fakulte svoju dizertačnú prácu s názvom „*Je změna podstatných náležitostí demokratického právního státu nepřijatelná?*“ Hneď v nasledujúcom roku túto svoju kvalifikačnú prácu predstavil s pozmeneným názvom v knižnej podobe, ktorá je objektom tejto recenzie.

V čase, kedy Preuss svoju dizertáciu písal, zrejme ani nemohol tušiť, akou aktuálnou a zároveň akademicky atraktívnou sa stane otázka budúcnosti liberálnej demokracie. V období, kedy sa idey liberálnej demokracie stávajú medzi mnohými ľuďmi, ale aj politikmi v západnom svete čoraz menej populárnymi a o slovo sa hlásia rozličné populistické, extrémistické a autoritárske modely i neliberálne typy demokracie, je uvažovanie nad možnosťami „prežitia“ tejto formy demokracie čoraz naliehavejšie. Aj preto sa oplatí pozastaviť sa nad touto pozoruhodnou knihou a priblížiť si ju v celku i v niektorých jej častiach.

V prvom rade je potrebné zdôrazniť, že Preussov opus kladie na čitateľov nároky a vyžaduje od nich nevyhnutnosť byť neustále v strehu a pozorne sledovať jednotlivé pasáže. Kniha teda skôr než študentskej obci poslúži lepšie už poučenej odbornej verejnosti z radov právnikov a ďalších spoločenských vedcov. Vzhľadom na erudovanosť výkladu a vysokú kvalitu spracovania má potenciál stať sa inšpiráciou aj pre súdnu rozhodovaciu prax i akademické bádanie v oblasti ústavného práva, právnej filozofie a teórie štátu a práva. Práve tento disciplinárny rozptyl a presah, spolu s už spomínanou aktuálnosťou témy, dodáva celej publikácii na pútavosti.

¹ Vysoká škola regionálního rozvoje a Bankovní institut – AMBIS, a. s., Praha / College of Regional Development and Banking Institute – AMBIS, a.s., Prague, Czech Republic. E-mail: marian.sekerak@ambis.cz.

Ocenit' je potrebné aj logickú štruktúrovanosť všetkých 7 kapitol a jasnosť i zrozumiteľnosť výkladu. Autor v prvých troch kapitolách osvetľuje, čo presne tvorí podstatné náležitosti demokratického právneho štátu, aké sú hrozby, ktorým musím takýto štát čeliť, ako aj možnosti jeho ochrany, predovšetkým v oblasti politických inštitúcií, ale aj medzinárodného spoločenstva. Preuss upozorňuje (s. 99), že práve v tejto oblasti voľne nadväzuje na myšlienky konceptu brániacej sa demokracie. Následne sa, súc verný primárnej oblasti svojho odborného záujmu, zameriava na kľúčovú úlohu ústavného súdnictva; na základe komparatívnej analýzy príkladov českého, indického, rumunského, francúzskeho, nemeckého, amerického, švédskeho a tureckého ústavného súdnictva podáva úctyhodný prehľad jednotlivých systémov, pričom dôkladne vysvetľuje dôvody a opodstatnenosť výberu práve týchto príkladov.

V nasledujúcej, piatej kapitole, je dôkladne priblížená ochrana podstatných náležitostí demokratického právneho štátu pred vnútroštátnymi zásahmi, kde je detailná pozornosť venovaná známemu „prípadu Melčák“. V tejto súvislosti je možné vzniesť drobnú pripomienku, keďže tento prípad bol (veľmi zaujímavo) zahrnutý do argumentácie už v predchádzajúcich častiach, pričom je to až subkapitola 5.4, kde dochádza k podrobnejšiemu priblíženiu tohto prípadu. Už fakt, že toto objasnenie autor do textu zahrnul naznačuje, že predpokladá aj čitateľa neznaleho problematiky. Preto by bolo možno užitočnejšie predradit' túto subkapitolu na niektoré miesto v prvej polovici diela.

Šiesta kapitola je venovaná ochrane spomínaného typu štátu pred vonkajšími faktormi, pričom okrem iného upozorňuje na skutočnosť, že k takýmto hrozbám možno zaradiť aj ratifikované medzinárodné zmluvy a záväzky z nich plynúce. Tým dochádza k „zásahu“ (s. 191) do podstatných náležitostí tohto štátu. Dopúšťa sa ho, paradoxne, ústavodarca, a to prostredníctvom implicitnej novely ústavného poriadku.

Záverečná siedma kapitola je venovaná hľadaniu odpovede na otázku, ktorá bola položená už v názve diela. Autor i na tomto mieste potvrdzuje svoje hlboké znalosti filozofie štátu a práva, ktoré sú doplnené aj o prehľad rôznorodého charakteru klauzule večnosti, a to dokonca vo forme tabuľky. Vzhľadom na zaujímavý politický vývoj v nedávnej minulosti sa ako mimoriadne aktuálne ukazuje autorovo poukázanie na „paradox demokracie“, teda že demokraticky je možné zvolit' si i tyrana, ktorý nebude rešpektovať demokratické hodnoty a normy. K jeho počiatočnej legitimizácii stačí, že bola dodržaná demokratická procedúra. Autor však jedným dychom dodáva, že ak sa aj niečo také stane, tyranská vláda netrvá večne: „Ľudia (ľud?) sú vždy schopní si moc vziať späť“ (s. 230). O niekoľko strán ďalej ale nezabúda pripomenúť, že síce len tento ľud sám „môže ochrániť hodnoty, ktoré vyznáva“, avšak ak ich vyznávať prestane, „neochráni ich v dôsledku nič“ (s. 238).

Preussova jasnozrivosť (zvlášť vo svetle bohatých politických udalostí rokov 2016 a 2017) sa okrem vhodného výberu témy knihy prejavuje aj v niektorých jej

častiach, kde napr. predpokladá, že „je iba otázkou času“, kedy sa tureckému prezidentovi Erdoğanovi podarí s jeho „koalíciou obchodu a islamu“ (s. 148) vykoreniť ústavný princíp republikanizmu zavedený M. Kemalom. Taktiež bez zaváhania predpovedá (na s. 160) „fraškovité aplikácie“ novely Ústavy ČR z r. 2012 zavádzajúcej priamu voľbu prezidenta republiky. Nevyhýba sa dokonca ani odvážnym subjektívnym normatívnym konštatovaniam, ako napr. na s. 244 kde pripúšťa, že náboženstvo síce „môže stmelovať spoločnosť a prospievať jej organizácii“, no zároveň v súčasnosti jeho pôsobenie považuje osobne za „škodlivé“.

Ako už bolo spomenuté, autor si vo svojom diele kladie celý rad významných otázok, predovšetkým však otázku ohľadom charakteru demokratického právneho štátu a jeho podstatných náležitostí, jeho potenciálneho ohrozenia, dôležitosti a spôsobu jeho ochrany, ako aj prípustnosti zmeny spomínaných náležitostí. Vo svojom uvažovaní Preuss konkluduje, že vzhľadom na primát práv jednotlivca a vlády práva je z hľadiska judikatúry Ústavného súdu ČR demokracia nazeraná ako kontrola ľudu. Ten však zároveň sám ochraňuje hodnoty, ktoré vyznáva, a preto k podstatným náležitostiam demokratického právneho štátu patrí aj úcta k právam kolektívu. Navyše, ochranu tohto typu štátu možno zaistiť aj v zmysle práva na odpor či občiansku neposlušnosť. Okrem vyššie spomínanej významnej úlohy ústavného súdnictva, ktorú autor ilustroval na niekoľkých vybraných príkladoch, ide aj o ochranu v zmysle medzinárodného systému záruk ľudských práv. Znamená to, že ochrana podstatných náležitostí demokratického právneho štátu založená na medzinárodnoprávných princípoch obmedzuje moc ústavodarcu meniť alebo dopĺňovať ústavu (s. 118). Zároveň ale platí, že medzinárodné právo a inštitúcie môžu síce pre jednotlivca a spoločenstvo jednotlivcov predstavovať príležitosť i nutnosť jeho ochrany a rozvoja, na druhej strane však aj potenciálnu hrozbu (s. 238).

V oblasti ústavných súdov Preuss identifikuje a analyzuje viacero zaujímavých momentov, akými sú napr. doktrína politickej otázky či sebaobmedzenia týchto súdov: čím významnejšiu rolu ústavný súd zohráva v politickom systéme s ťažbou konečnej ochrany podstatných náležitostí demokratického právneho štátu, tým viac by takýto súd mal dbať na svoju vlastnú vnútornú zdržanlivosť a schopnosť obmedzovať sám seba (s. 240). Týmto autor reflektuje už dlhodobú a stále aktuálnejšiu diskusiu o judicializácii politiky. Napokon dochádza k záveru, že ústavno-súdny zásah pri ochrane demokracie je oprávnený práve vtedy a len vtedy, ak hrozí opodstatnené zrušenie štandardných demokratických postupov alebo ak dodržiavanie jedného demokratického princípu podkopáva druhý. V tomto zmysle uvažuje aj nad klauzulou večnosti a nemeniteľnosti demokratického usporiadania štátu: „Klauzula večnosti nezaistí, skôr môže pomôcť ochrániť konkrétne hodnoty, než sa prežijú“ (s. 243–244).

Pri svojej argumentácii sa Preuss opiera o celý rad významných (klasických i moderných) osobností právneho a politického myslenia a s prehľadom i gráciou

sa orientuje v judikatúre Ústavného súdu ČR. Hoci sa miestami môže jeho uvažovanie javiť len ako „množstvo poznámok ku Kyselovi“ (tu narážam na známy bonmot A. F. Whiteheada o tom, že európska filozofická tradícia predstavuje len „množstvo poznámok k Platónovi“), v Preussovej knihe dokáže čitateľ bezpečne identifikovať autorovu vlastnú originálnu intelektuálnu stopu.

Napriek týmto nesporným kvalitám knihy spomeňme aj niektoré jej drobné, ale predsa len badateľné nedostatky, ktoré sú najmä formálneho charakteru. Tak napríklad niektoré odkazované zdroje nie je možné nájsť v bibliografickom zozname, a to ani v jednom z troch typov zoznamov: knihy, články, elektronické zdroje a databázy (ide napr. o tieto práce: Markoff, s. 17, pozn. 25, Aron, s. 21, pozn. 46, Bobbio, s. 22, pozn. 49, Beaud, s. 72, pozn. 255, Filip & Svatoň, s. 160, p. 580). Bibliografický zoznam sa navyše vyznačuje určitou horšou usporiadanosťou. Napríklad nie je celkom vždy dodržané abecedné poradie konkrétnych záznamov (Roznai zaradený medzi „G“ a „H“), prípadne skutočnosťou, že niektoré záznamy typu vedeckých článkov (napr. Malenovský, 2013; Mucha & Havel, 2014; Ondřejek & Ondřejková, 2014) boli zaradené medzi monografie.

Medzi ďalšie menšie nedostatky patrí aj tá skutočnosť, že citát E. Renana na s. 58, pozn. 182 nie je odzdrojovaný, rovnako tak ani citát J. Schumpetera na s. 30. Pri pozornom čítaní identifikujeme aj preklepy a chyby: „teoie“ (s. 25, pozn. 62), „L. H. H. Hart“ (s. 31; správne H. L. A. Hart), „Radbuchově formulí“ (s. 115), „z let 2004 až 2004–2005“ (s. 117), „...s janem rovenským...“ (s. 186, pozn. 643), „nuitně“ (s. 193, pozn. 665), „krsáný“ (s. 232, pozn. 820). S viacerými chybami je uvedený slovenský názov textu P. Holländera: „Konštruktivná metafyzika alebo imperatív nezameniteľnosti materiálneho ohniska Ústavy“ (s. 68, pozn. 236, s. 174, pozn. 596, s. 258; chybné litery vyznačil kurzívou M. S.). Vzhľadom na fakt, že ide pôvodne o autorovu dizertáciu, je pravdepodobné, že týmto a ďalším chybám bolo možné predísť kvalitnejšou redakciou textu pred jeho knižným vydaním, čo je výhrada, ktorá smeruje hlavne k vydavateľovi. Vyhnúť sa bolo možné napríklad aj opakovaniu niektorých už v knihe skôr uvedených viet a pasáží v takmer rovnakom znení o niekoľko strán ďalej (porov. s. 179–180 a 224, s. 31, pozn. 89 a s. 157, pozn. 571), ale aj zjavnému nadužívaniu adjektíva „slávny“ na mnohých miestach diela.

Napriek týmto kritickým poznámkam možno Preussovú monografiu hodnotiť ako dielo značných kvalít, ako dielo vyzreté, pútavé, transdisciplinárne, zaujímavé a originálne. Aj preto iste zaujme pevné a dôstojné miesto v českej (a istotne aj slovenskej) spisbe z oblasti ústavného práva a právnej filozofie.